

Laura Koba

Biuro Rzecznika Praw Dziecka

Fundacja Przeciwno Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada

Edukacja w zakresie praw człowieka

Abstract

Education is currently one of the key social issues in the focus of interest of many international organisations and particular states alike. The main reason is the process of transformation of industrial society into a global information society, which has been in progress for many years. Education was supposed to make people aware of serious problems of today's world. It was then when slogans of „learning without borders” and „lifelong learning” started to be introduced by international organisations. Thanks to U.S. President Jimmy Carter, also human rights appeared in the centre of attention of the education sector as President Carter made them a part of “the reality of international politics. Relying on UNESCO guidelines, education should reflect ideas „based upon the hope for a world that is a better place to live in, where people will have learned to respect the rights of women and men, to show mutual understanding, and to use advances in knowledge to foster human development rather than to create further distinctions between people”. For practical purposes, human rights education has been defined by almost all international organisations. Working out a common definition of human rights education – a notion used in wider context that included also civic education, and education for respect and understanding – by various international organisations, namely UNESCO, UN High Commissioner for Human Rights, Office of Democratic Institutions and Human Rights, and the Council of Europe and others proved to be a success. Thus, human rights education is understood both as teaching activities, training courses and as providing various information that are aimed at building a common culture of human rights. Comprehensive human rights education provides not only knowledge on them and mechanisms of their protection but also skills necessary to exercise them in everyday life.

Wprowadzenie

Edukacja jest obecnie jednym z kluczowych tematów społecznych znajdujących się w centrum zainteresowania wielu organizacji międzynarodowych i poszczególnych państw. Główną tego przyczyną jest trwający od wielu lat proces przekształcania współczesnego społeczeństwa industrialnego w globalne społeczeństwo oparte na wiedzy i informacji. Powszechnie uznaje się, że proces ten został zapoczątkowany wydarzeniami

1968 r. oraz raportem Klubu Rzymskiego¹ (*Granice wzrostu*) przedstawionym w 1972 r. i dotyczącym ograniczoności zasobów naturalnych na świecie. W pierwszym wypadku można mówić o intensyfikacji konfliktu Wschód–Zachód (konflikt w Zatoce Świń, wybudowanie muru berlińskiego, dekolonizacja Afryki i Azji, długotrwała wojna w Wietnamie) oraz rewolucji technologicznej, która doprowadziła do nowej jakości życia i rewolucji obyczajowej zmieniającej mentalność ludzi, przejawiającej się m.in. w żądaniu równego traktowania (np. kobiety–mężczyźni, biali–kolorowi, obywatele–cudzoziemcy). W drugim zaś wypadku zadecydowała o tym konieczność wspólnej polityki państw do rozsądnego korzystania z zasobów naturalnych, by nie doprowadzić do zagłady Ziemi. Jednym ze sposobów uświadamiania ludziom poważnych problemów współczesnego świata miała być powszechna edukacja. Był to początek wprowadzania przez organizacje międzynarodowe hasła „uczenie się bez granic”, „uczenie się przez całe życie”². Dzięki prezydentowi Stanów Zjednoczonych – Jimmy’emu Carterowi, również prawa człowieka znalazły się wtedy w centrum zainteresowania edukacji. Uczynił z nich część „rzeczywistości międzynarodowej polityki”³.

Powszechne uzasadnienie konieczności edukacji w aspekcie praw człowieka

Edukacja w aspekcie praw człowieka⁴ uznana została przez społeczność międzynarodową za jedno z praw człowieka⁵. Edukacja ta nie jest celem samym w sobie. Stanowi ona nieodzowny element przygotowania współczesnych społeczeństw do wspólnego, globalnego współżycia. Nowe wyzwania podporządkowały edukację podwójnemu nakazowi. „Edukacja powinna przekazywać masowo i skutecznie coraz więcej wiedzy i umiejętności, które ewoluują, adekwatnych do kognitywnej cywilizacji, albowiem są one podstawą kompetencji jutra. Jednocześnie powinna znaleźć i zaznaczyć punkty odniesienia, które będą chronić sferę publiczną i prywatną przed zalewem informacji, mniej lub bardziej

¹ Klub Rzymski jest nieformalną organizacją międzynarodową (typu *think tank*), utworzoną w 1968 r., która ma na celu rozpowszechnianie wiedzy o wzajemnych zależnościach między globalnymi systemami gospodarczymi, politycznymi, naturalnymi oraz społecznymi. Liczący maksymalnie 100 członków (m.in. przemysłowców, ekonomistów i naukowców) Klub stara się inicjować nowe przedsięwzięcia i podejmować działania ukierunkowane na rozwiązanie stojących przed ludzkością problemów globalnych, którymi nie można zająć się efektywnie w ramach tradycyjnych organizacji i krótkoterminowych planów działania, za: *Uczenie się przez całe życie: rola systemów edukacji w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Przegląd sytuacji w poszczególnych krajach. Dokument przygotowany przez Europejskie Biuro Eurydice na Konferencję Ministrów inaugurującą Programy SOKRATES II, LEONARDO DA VINCI II i MŁODZIEŻ*, Lizbona, 17–18 marca 2000, przeł. E. Kolanowska, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2002, s. 8.

² *Lifelong learning for all: meeting of the Education Committee at Ministerial level*, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Paryż 1996, s. 15, w: *Uczenie się przez całe życie...*, s. 10.

³ M. Freeman, *Prawa człowieka*, przeł. M. Fronia, Wydawnictwo Sie! s.c., Warszawa 2007, s. 96.

⁴ Potocznie przyjęło się pojęcie „edukacja o prawach człowieka” na określenie nauczania w tej dziedzinie. Jednak ze względu na to, że prawa człowieka występują w nauczaniu nie tylko jako wiedza teoretyczna, ale przede wszystkim umiejętnościowa, pozwalająca jednostce aktywnie uczestniczyć w swoim życiu osobistym i życiu publicznym należy odróżnić od siebie edukację o prawach człowieka – czyli teorie, od edukacji praw człowieka, czyli zdobywania umiejętności korzystania z praw człowieka i edukacji dla praw człowieka, czyli aktywności na rzecz edukowania innych i działania przeciw naruszeniom praw człowieka.

⁵ K.P. Fritzsche, *Die Macht der Menschenrechte und die Schlüsselrolle der Menschenrechtsbildung*, przeł. W. Waclawczyk, [w:] S. Krech (red.), *Menschenrechte*, „DER BÜRGER IM STAAT”55, Jahrgang Heft 1/2 2005, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, s. 64.

efemerycznych, oraz pozwolą zachować właściwy kierunek indywidualnym i zbiorowym projektom rozwoju”⁶. Edukacja ma więc wyposażać jednostkę w wiedzę i umiejętności pozwalające jej funkcjonować w nowej sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej, z poszanowaniem swojej godności i godności innych. Edukacja w aspekcie praw człowieka jest uświadomieniem jednostkom i grupom, że wiedza na ten temat, korzystanie z praw oraz przestrzeganie praw innych, umożliwiają każdemu bezpieczne funkcjonowanie, zarówno w społeczeństwie lokalnym, jak i globalnym, opartym na wspólnym szacunku dla różności, wspieraniu się w potrzebie i wzajemnej odpowiedzialności za siebie.

Powszechnie uznaje się, że to zapisy Powszechnej deklaracji praw człowieka z 1948 r. stanowią wskazówkę co do celów, jakie mają zostać osiągnięte poprzez edukację w aspekcie praw człowieka. Podnoszenie świadomości, zrozumienie i akceptacja praw człowieka, prowadzi do wypracowania standardów i zasad zawierających coraz to skuteczniejsze gwarancje ochrony praw człowieka na szczeblu międzynarodowym, regionalnym i państwowym. To z kolei prowadzi do rozwijania powszechnej kultury praw człowieka, w której każdy człowiek jest świadomy swoich praw i obowiązków w odniesieniu do praw innych osób, a także służy wspieraniu rozwoju jednostki, jako odpowiedzialnego członka pokojowego, pluralistycznego i zintegrowanego społeczeństwa; społeczeństwa, w którym dąży się do skutecznej realizacji wszystkich praw człowieka poprzez propagowanie tolerancji, niedyskryminacji i równości oraz społeczeństwa, które zapewnia równe szanse wszystkim, eliminując z życia codziennego dyskryminację, rasizm, stereotypy i nienawiść⁷.

Dla celów praktycznych edukacja w aspekcie praw człowieka została zdefiniowana niemal przez wszystkie organizacje międzynarodowe. Poza definicjami opracowanymi w ramach ONZ skierowanymi do wszystkich państw członkowskich, opracowane zostały definicje dotyczące omawianego zagadnienia, w ramach organizacji regionalnych. Podkreślić to miało uwzględnienie ich specyfiki kulturowej. Między innymi, podczas kairskiej Konferencji o Edukacji i Upowszechnianiu Praw Człowieka⁸, która odbyła się w 2000 r. dla państw afrykańskich zapisano, że „edukacja w aspekcie praw człowieka jest zadaniem władz publicznych mającym na celu dostarczenie społeczeństwu podstawowej wiedzy, niezbędnej do wyzwolenia od wszelkiego ucisku i represji oraz wpajania poczucia odpowiedzialności za siebie i innych. Edukacja jest procesem ciągłym i kompleksowym i obejmuje wszelkie aspekty życia osobistego, zawodowego, kulturalnego, społecznego, politycznego i obywatelskiego. Podstawowym celem edukacji jest przeplatanie wiedzy i praktyki na temat godnego traktowania, wzajemnego poszanowania, wsparcia i dostosowania się do zbiorowych oraz swoich potrzeb i praw”⁹. W przypadku tej definicji akcentowane są przede wszystkim wartości związane ze wspólnotowym życiem i rozpatrywaniem praw człowieka z punktu widzenia interesów grupy.

⁶ J. Delors (red.), *Edukacja: jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, przeł. W. Rabczuk, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Warszawa 1998, s. 85.

⁷ Cele te zostały wpisane do art. 4 Projektu Deklaracji Narodów Zjednoczonych w sprawie nauczania i szkolenia w dziedzinie praw człowieka, zob.: *Draft United Nations declaration on human rights education and training*, za: *Advance Edited Version*, A/HRC/WG.9/1/2, Geneva 26 January 2011, s. 3.

⁸ *Konferencja o Edukacji i Upowszechnianiu Praw Człowieka*, Kair 13–16 października 2000 r., [http://193.194.138.190/Huridocda/Huridocda.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2002.74.EnOpenDocument?](http://193.194.138.190/Huridocda/Huridocda.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2002.74.EnOpenDocument?)

⁹ *Ibidem*.

Od powyższej różni się definicja zaakceptowana przez Radę Europy i tym samym obowiązująca w państwach członkowskich tejże organizacji. Europa Zachodnia jest kolebką indywidualizmu, co zostało podkreślone zapisem, że „edukacja w aspekcie praw człowieka” oznacza różne formy kształcenia, szkolenia, rozpowszechniania informacji, praktyk i działań, które mają na celu wyposażenie uczniów w wiedzę, umiejętności, rozumienie i kształtowanie ich postaw i zachowań, aby umożliwić im udział w tworzeniu i obronie powszechnej kultury praw człowieka w społeczeństwie, w celu ich promowania, a przede wszystkim ochrony praw człowieka i podstawowych wolności¹⁰.

W ramach Unii Europejskiej przyjęto definicję dostosowaną do założeń edukacyjnych tej organizacji, ale uwzględniającą ogólnoświatowe tendencje, dlatego w uzasadnieniu do raportu przygotowanego przez Agencję Praw Podstawowych wprowadzającym definicję, przywołana została i ONZ, i Rada Europy. Tak więc „edukacja w aspekcie praw człowieka” jest to edukacja, zawierająca „programy i działania edukacyjne, które skupiają się na promowaniu równości w godności osoby ludzkiej, w połączeniu z innymi programami takimi jak promowanie uczenia się, uczestnictwa i wzmocnienie pozycji mniejszości”¹¹.

Sukcesem okazało się wypracowanie przez różne organizacje i instytucje międzynarodowe: UNESCO, Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka reprezentujących ONZ, Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) reprezentujących Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Radę Europy, wspólnej definicji pojęcia „edukacja w aspekcie praw człowieka”, pojęcia użytego w szerszym kontekście, obejmującego również edukację obywatelską i edukację na rzecz wzajemnego szacunku i zrozumienia. Edukacja w aspekcie praw człowieka rozumiana jest zatem jako nauczanie, różnego rodzaju szkolenia oraz informacje mające na celu budowanie wspólnej kultury praw człowieka. Wszechstronna edukacja w aspekcie praw człowieka dostarcza nie tylko wiedzy na temat tychże praw i mechanizmów ich ochrony, lecz też wyposaża w umiejętności niezbędne w życiu codziennym, aby to czynić. Edukacja na rzecz społeczeństwa demokratycznego skupia się na praktycznych umiejętnościach i działaniach mających pomóc młodzieży i dorosłym aktywnie uczestniczyć w życiu demokratycznym, w korzystaniu z praw człowieka i wykonywaniu obowiązków. Edukacja dla wzajemnego szacunku i zrozumienia podkreśla godność, szacunek dla innych i służy poprawie relacji między ludźmi o różnych tradycjach kulturowych¹².

Zdefiniowania omawianego pojęcia podjęły się też organizacje pozarządowe zajmujące się edukacją w aspekcie praw człowieka. Amnesty International podkreśla, że edukacja w aspekcie praw człowieka „to różnorodne działania, mające na celu przekazywanie wiedzy o prawach i zachęcanie do działalności w ich obronie. W tym kontekście edukacja ta jest skutecznym narzędziem, które obejmuje nie tylko proces uczenia się, ale również konkretnych działań. Edukacja o prawach człowieka w dłuższej perspektywie zmienia

¹⁰ *What is Education for Democratic Citizenship and Human Rights?*, http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/1_What_is_EDC_HRE/What_%20is_EDC_en.asp#TopOfPage (data dostępu 25.07.2009).

¹¹ *Institutional needs assessment for Human Rights Education. Report by the Change Institute*, European Union Agency for Fundamental Rights, Wiedeń 2010, s. 21.

¹² *Human Rights Educations In the School System of Europe, Central Asia i North America: A Compendium of Good Practice* (Council of Europe, OSCE/ODIHR, UNESCO, OHCHR), OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Warsaw 2009, s. 9.

postawy i zachowania, przyczyniając się do powszechnego poszanowania praw i równości. Wzmacnia wiedzę, uczy umiejętności stawania w obronie praw swoich i innych ludzi. Rozwijanie świadomości praw człowieka może być pierwszym krokiem w realizacji działań edukacyjnych w szkole czy w społeczności lokalnej”¹³.

Z powyższych rozważań wynika, że zagadnienie edukacji w aspekcie praw człowieka jest tak wieloaspektowe, że stworzenie jednej definicji staje się prawie niemożliwe. Nancy Flowers na podstawie różnych definicji¹⁴ wyjaśniających, co to jest edukacja w aspekcie praw człowieka, wyróżniła trzy typy ich rozumienia. Autorka skoncentrowała się na źródle definicji. Pierwszy typ definicji został stworzony przez instytucje rządowe i organizacje międzynarodowe. N. Flowers podkreśla rolę dokumentów krajowych i międzynarodowych i znaczenia prawa w kształtowaniu się postaw skierowanych na zachowanie pokoju, ładu międzynarodowego i demokracji. Według niej drugi typ definicji stworzony został przez organizacje pozarządowe, które podkreślają rolę edukacji w transformacji i przemianach społecznych. Są one krytyczniejsze wobec naruszeń praw człowieka i podkreślają rolę edukacji, która ma przyczynić się do eliminowania naruszeń praw człowieka poprzez kształtowanie odpowiednich postaw oraz działania na rzecz i wspierania potencjalnych ofiar i grup narażonych na dyskryminację. W przeciwieństwie do dwóch pierwszych typów (definicji stworzonych przez państwa w ramach organizacji międzynarodowych i definicji preferowanych przez organizacje pozarządowe skoncentrowanych na działaniu), trzeci typ definicji jest wynikiem naukowych opracowań treści i metodologii nauczania o prawach człowieka. W definicjach opracowanych przez nauczycieli akademickich i edukatorów szkolnych podkreśla się znaczenie takich słów, jak „zasady”, „normy”, „standardy”, „wartości” i „wybory moralne”. Definicje te są często efektem analizy przeprowadzonych badań wśród uczniów, studentów, różnych grup zawodowych czy społecznych w celu uzyskania konkretnych informacji będących później jej podstawą. W tym refleksyjnym i naukowym podejściu zazwyczaj brakuje doświadczenia, a dominuje teoria¹⁵.

W inny sposób na pojęcie „edukacja w aspekcie praw człowieka” spojrzała natomiast Felisa Tibbitts, która podobnie jak poprzedniczka rozróżnia trzy typy definicji, ale w jej przypadku podstawą jest treść edukacji. Autorka skoncentrowała się na celach kształcenia i ich roli w promowaniu strategicznych założeń ruchu na rzecz praw człowieka. Stworzony przez nią pierwszy typ definicji eksponuje „wartości i model świadomości obywatelskiej”, a edukacja skupia się na przekazywaniu wiedzy na temat praw człowieka oraz wspieraniu integracji tych wartości w społeczeństwie. Autorka stwierdziła, że tworzone kampanie informacyjne i programy nauczania, czyli edukacja poprzez przekazywanie teorii wykazuje tendencje spadkowe. Drugi typ, nazwany przez nią „modelem odpowiedzialności”, eksponuje rolę szkolenia specjalistów i działaczy praw człowieka w aspekcie monitorowania,

¹³ Definicja zapisana na stronie internetowej AI <http://amnesty.org.pl/badz-aktywny/edukacja/prawa-czlowieka/edukacja-praw-czlowieka.html> (data dostępu 21.02.2009).

¹⁴ Autorka podaje przykład stworzonej przez Shulamith Koenig, w styczniu 2002 r. listy dyskusyjnej w Internecie dotyczącej wyjaśnienia, czym jest edukacja o prawach człowieka. Okazało się, że w ponad trzech tysiącach odpowiedzi przedstawiono różne podejścia do tego zagadnienia. Umożliwiło to precyzowanie pytań, wokół których ta definicja miałaby być opracowana. W dalszym ciągu nie było jednak możliwe stworzenie wspólnej definicji, zob.: N. Flowers, *What is Human Rights Education?, A Survey of Human Rights Education*, Bertelsmann Verlag 2003, s. 2. Także: *Institutional needs assessment for Human Rights Education...*, s. 21.

¹⁵ N. Flowers, *op. cit.*, s. 2–9.

lobbingu i stosowania norm prawnych oraz praktyki działania. Ten typ jest najczęściej praktykowany i stosowany. Trzeci typ tzw. model transformacyjny dotyczy uczenia praw człowieka skierowanego na działanie, czyli od wiedzy, poprzez zdobyte umiejętności do działania na rzecz ochrony tychże praw. Podkreśla się w nim rolę osobistego doświadczenia jednostki w zakresie naruszania jej praw, co ułatwia mobilizowanie osób do aktywności. Według autorki ten typ definicji eksponuje autorefleksję, rozumienie i twórcze działanie jednostki na rzecz ochrony swoich praw, ale również i praw innych osób¹⁶.

Edukacja w aspekcie praw człowieka jest więc nieodłącznym elementem kształcenia społeczeństwa na każdym etapie życia człowieka, wpisany w idee globalnego społeczeństwa informacyjnego.

Międzynarodowe zobowiązania dotyczące edukacji w aspekcie praw człowieka

Już w Karcie Narodów Zjednoczonych z 1945 r., stanowiącej podstawę funkcjonowania tej organizacji, zostało mocno podkreślone znaczenie praw człowieka w utrzymaniu pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Współdziałanie międzynarodowe w „rozwiązywaniu zagadnień o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym” oraz popieranie i zachęcanie do „poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie”¹⁷ stanowią jeden z podstawowych celów Organizacji Narodów Zjednoczonych. W związku z tym międzynarodowa współpraca kulturalna i oświatowa, będąca warunkiem stałości pokoju i dobrobytu ludzi, koncentrowała się również na promocji praw człowieka. Według Janusza Symonidesa przyjęcie Powszechnej deklaracji praw człowieka w 1948 r. uznane zostało przez wielu specjalistów „nie tylko za fundament międzynarodowych praw człowieka, lecz także za początek ich nauczania i upowszechniania”¹⁸.

W ciągu kilkudziesięciu lat, jakie minęły od przyjęcia wymienionej deklaracji, „postanowienia dotyczące nauczania praw człowieka zostały sformułowane przez liczne umowy, deklaracje i rekomendacje organizacji międzynarodowych”¹⁹. Edukacja ta znalazła się również w pracach różnych organów i instytucji powstałych w ramach wielu organizacji. Wśród nich można wymienić na przykład: Radę Europy, Unię Europejską, ONZ czy KBWE/OBWE.

Koordinacją działań na rzecz edukacji w aspekcie praw człowieka w Organizacji Narodów Zjednoczonych zajmuje się UNESCO, a promocją tychże praw powołany w 1993 r. Urząd Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie scedowała funkcję edukacyjną na Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka. W Radzie Europy edukację praw człowieka prowadzi CDED (Steering

¹⁶ *Institutional Leeds...*, s. 21–22.

¹⁷ Art. 1. rozdziału I Karty Narodów Zjednoczonych zatytułowanego „Cele i zasady”, zob.: Karta Narodów Zjednoczonych, źródło: http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Karta_Narodow_Zjednoczonych.pdf (data dostępu 12.05.2013).

¹⁸ J. Symonides, *Prawnomiędzynarodowy obowiązek państw nauczania praw człowieka*, „Stosunki Międzynarodowe” 2001, nr 3–4, (t. 24), s. 57.

¹⁹ *Ibidem*, s. 57.

Committee for Education)²⁰, a w Unii Europejskiej powołana w 2007 r. Agencja Praw Podstawowych (European Union Agency for Fundamental Rights).

Edukacja w aspekcie praw człowieka w ONZ

W ramach ONZ najszersze działania w zakresie edukacji w aspekcie praw człowieka podejmuje UNESCO, a powołany w 1993 r. Wysoki Komisarz ds. Praw Człowieka koordynuje działania ONZ związane z promocją tychże praw.

Teoretycznie od początku istnienia UNESCO, czyli od 1945 r., miało wpisane w swoją działalność promocję praw człowieka oraz wprowadzanie tego zagadnienia do powszechnej nauki. UNESCO wychodzi z założenia, że prawa człowieka przyczyniają się do zmian społecznych, poprzez wzmacnianie pozycji jednostki w społeczeństwie, poprawę jakości jej życia i zwiększanie zdolności jej uczestnictwa w procesach decyzyjnych, prowadząc tym samym do poprawy jakości polityki społecznej, kulturowej i gospodarczej poszczególnych państw²¹. Wydane w 1974 r. zalecenia dotyczące Edukacji na rzecz Międzynarodowego Zrozumienia, Współpracy i Pokoju oraz Edukacji w Aspekcie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (*The 1974 Recommendation concerning Education for International Understanding, Cooperation and Peace and Education Relating to Human Rights and Fundamental Freedom*) wraz z dwoma połączonymi dokumentami: deklaracją genewską uchwaloną na 44. sesji międzynarodowej Konferencji na temat Edukacji oraz Zintegrowanych Ram Działania w Aspekcie Edukacji na rzecz Pokoju, Praw Człowieka i Demokracji uchwalonej w Paryżu (*Integrated Framework of Action on Education for Peace, Human Rights and Democracy*) w 1995 r.²², wytyczyły drogę działania UNESCO w aspekcie praw człowieka. W tym kontekście wspomnieć należy również o Międzynarodowym Kongresie Nauczania Praw Człowieka w Wiedniu w 1978 r., Międzynarodowym Kongresie Nauczania Praw Człowieka, Informacji i Dokumentacji na Malcie w 1987 r., Międzynarodowym Forum Edukacja dla Demokracji, w Tunisie w grudniu 1992 r., a zwłaszcza o Międzynarodowym Kongresie dla Edukacji o Prawach Człowieka i Demokracji, trwającym od 8 do 11 marca 1993 r. w Montrealu w Kanadzie, w którego trakcie wypracowano *Światowy plan działania w sprawie edukacji praw człowieka i demokracji*²³.

Już w pierwszym z wymienionych dokumentów z 1974 r. UNESCO uznało edukację w aspekcie praw człowieka jako niezbędny warunek utrzymania pokoju na świecie. Przywołując podstawowe dokumenty, m.in. PDPC czy konwencje genewskie w sprawie ochrony ludności cywilnej w trakcie działań wojennych, organizacja wytyczyła tym samym

²⁰ Komitet Sterujący ds. Edukacji – *CDED (Steering Committee for Education)*, zob.: <http://www.coe.int/T/E/Cultural/Co-operation/education/Committee/> (data dostępu 12.12.2010).

²¹ *Introduction*, in: *UNESCO and Human Rights Education*, Section for Peace and Human Rights Education, Division for the Promotion of Quality Education, UNESCO, Paris 2003, s. 1.

²² *Deklaracja genewska* uchwalona w październiku 1994 r. na 44. Sesji Międzynarodowej Konferencji na temat Edukacji została zatwierdzona przez Konferencję Generalną UNESCO w trakcie 28. sesji w Paryżu, w listopadzie 1995 r. i wraz z uchwalonym wówczas dokumentem *Zintegrowane ramy działania na rzecz edukacji dla pokoju, praw człowieka i demokracji* stanowią jeden dokument.

²³ Załącznik 4 pt. *Światowy plan działania w sprawie edukacji, praw człowieka i demokracji*, za: S. Spiliopoulou Åkermark (ed.), *Human Rights Education. Achievements and Challenges*, Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, The Finnish National Commissioner for UNESCO, Turku/ Åbo 1998, s. 185–192.

cel zapobieżenia wojnom, nienawiści czy dyskryminacji z jakichkolwiek powodów. Wyznaczyła jednocześnie edukacji szczególną rolę – przygotowania jednostek do świadomego rozwoju siebie oraz działania na rzecz wspólnoty narodowej i międzynarodowej²⁴. Natomiast następane dwa dokumenty – genewska deklaracja z 1994 r. i paryskie *Zintegrowane ramy działania w aspekcie edukacji na rzecz praw człowieka i demokracji* z 1995 r. powstały w okresie szczególnie drastycznych naruszeń praw człowieka na świecie (np. Rwanda, Srebrenica), toteż położono w nich nacisk na zagadnienia związane z przejawami przemocy, rasizmu, ksenofobii, agresywnego nacjonalizmu i łamania praw człowieka z powodu nietolerancji religijnej, rozwoju terroryzmu oraz rosnącej przepaści oddzielającej bogate kraje od biednych, czyli zjawiskami, które stanowią zagrożenie dla pokoju i demokracji oraz przeszkodę na drodze rozwoju poszczególnych państw²⁵.

Światowy plan działania w sprawie edukacji praw człowieka i demokracji okazał się następnym krokiem milowym. Dokument ten skierowany był „do pojedynczych osób, rodzin, grup i wspólnot; wychowawców placówek oświatowych i ich zarządów, studentów, młodzieży, mediów, pracodawców i związków zawodowych, ruchów społecznych, partii politycznych, parlamentarzystów, urzędników państwowych, krajowych i międzynarodowych organizacji pozarządowych, wszystkich wielostronnych układów i organizacji międzyrządowych. Dalej w planie wymienione zostały osoby, uwzględniając podział na wiek, płeć, klasę, pochodzenie etniczne, narodowe, grupy religijne i językowe”²⁶. To wyliczenie podmiotów miało na celu podkreślenie wagi kompleksowej edukacji w aspekcie praw człowieka. Tylko i wyłącznie znajomość praw uzyskana w trakcie edukacji przez całe życie umożliwi osobom, których prawa mogą być naruszane, oraz funkcjonariuszom, pracownikom i innym potencjalnym naruszyicielom, realną szansę na zwiększenie świadomości

²⁴ Wyznaczone zostały główne cele polityki edukacyjnej o wymiarze międzynarodowym promującej solidarność i współpracę (nauczanie na wszystkich poziomach i we wszystkich jej formach z globalnej perspektywy; zrozumienie i szacunek dla wszystkich narodów, ich kultur, cywilizacji, wartości i stylu życia, w tym krajowych kultur etnicznych i kultur innych narodów; uświadamianie globalnej współzależności między ludźmi i narodami, kształcenie umiejętności komunikowania się z innymi, korzystanie ze swoich praw, ale również uświadamianie sobie obowiązków ciążących na poszczególnych osobach, grupach społecznych i narodach w stosunku do siebie, przygotowanie ludzi do udziału w rozwiązywaniu problemów swojej społeczności, kraju i całego świata – przeciwdziałanie takim zjawiskom, jak: kolonializm, neokolonializm, rasizm, faszyzm i apartheid oraz inne ideologie, które eksponując rasy narodowe prowadzą tym samym do nienawiści rasowej), w której prawa człowieka stanowiły nieodłączny element. Natomiast w wymiarze krajowym każde państwo powinno dążyć do zwiększenia skuteczności edukacji w wykształceniu postaw obywatelskich nastawionych na zrozumienie i współpracę między jednostkami, grupami, narodami, w celu utrzymania pokoju, ustanowienia sprawiedliwości społecznej, poszanowania i ochrony praw człowieka i podstawowych wolności oraz w celu zwalczania uprzedzeń, nierówności i wszelkich form niesprawiedliwości. Przewidziana została kompleksowa edukacja w zakresie praw człowieka, począwszy od dopasowania przepisów prawa, poprzez kształcenie całego społeczeństwa (uczniów, nauczycieli, rodziców, studentów, nauczycieli akademickich, funkcjonariuszy i urzędników) przy wykorzystaniu różnych form edukacji oraz różnych środków (środki masowego przekazu, biblioteki, muzea, kluby i ośrodki młodzieżowe, domy kultury, świetlice i związki zawodowe, spotkania młodzieży i festiwale, imprez sportowych, kontakty z zagranicznymi gośćmi, studentami, imigrantami). Podkreślono również ogromne znaczenie wymiany międzynarodowej studentów i pracowników, zob.: *Recommendation concerning education for international understanding, co-operation and peace and education relating to human rights and fundamental freedoms* adopted by the General Conference at its eighteenth session Paris, 19 November 1974, s. 2–3, http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/Peace_e.pdf (data dostępu 15.04.2009).

²⁵ *Deklaracja i zintegrowane ramy działania w zakresie edukacji na rzecz pokoju, praw człowieka i demokracji*, http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/REV_74_E.PDF (data dostępu 10.04.2009).

²⁶ S. Spiliopoulou Åkermark (ed.), *op. cit.*, s. 185.

i ochrony praw człowieka. Zgodnie z postanowieniami planu przedmiotem wspólnego działania w dziedzinie edukacji w aspekcie praw człowieka ma być „mobilizacja sił i zasobów, od rodziny do Narodów Zjednoczonych, kształcenie jednostek i grup na temat praw człowieka tak, że postępowania prowadzące do naruszeń praw człowieka zostaną zmienione, wszelkie prawa będą przestrzegane i dążyć się będzie do wypracowaniu modelu pokojowego i aktywnego społeczeństwa. Nauka nie jest celem samym w sobie, lecz środkiem eliminacji naruszeń praw człowieka i budowania kultury pokoju, opartej na demokracji, rozwoju, tolerancji i wzajemnego poszanowania”²⁷.

UNESCO opierając się na wymienionych dokumentach, wypracowało instrumenty, które mają wprowadzić tematykę praw człowieka w powszechne użycie. Są nimi sprawozdania państw pozwalające identyfikować problemy i przeszkody we wprowadzaniu problematyki praw człowieka do edukacji w poszczególnych państwach oraz monitoring²⁸.

Przełomem w globalnym myśleniu o roli praw człowieka okazało się spotkanie wiedeńskie z 1993 r., w którego trakcie powołano do życia Urząd Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka (High Commissioner for Human Rights HCHR)²⁹. Jego podstawowym zadaniem stała się promocja praw człowieka oraz monitorowanie ich wdrażania. Od momentu powołania aktywność komisarzy koncentrowała się na rzeczywistym działaniu na rzecz edukacji w aspekcie praw człowieka. Asumpt do tego dała, przygotowana z okazji nadchodzącej 50. rocznicy powstania Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1995 r. oraz Powszechnej deklaracji praw człowieka w 1998 r., Dekada Praw Człowieka na lata 1995–2004. Ogłoszona 23 grudnia 1994 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ odwoływała się do celów tej organizacji, zapisanych w różnych dokumentach, które traktowały, że „znajomość praw człowieka, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i w zastosowaniu praktycznym powinna stać się priorytetem w polityce edukacyjnej”³⁰. Janusz Simonides słusznie zauważył, że „waga, jaką przywiązuje się do nauczania praw człowieka w ostatnich latach,

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *UNESCO and Human Rights Education...*, s. 11. UNESCO monitoruje wdrażanie tych dwóch instrumentów, przez analizę raportów przedstawianych przez państwa członkowskie (państwa mają obowiązek przedstawiać je co sześć lat), w których wskazywane są działania podejmowane na swoim terenie w celu jak najpełniejszej edukacji na temat praw człowieka. Dla UNESCO jest to nieocenione źródło informacji na temat problemów i zagrożeń dla praw człowieka, na podstawie którego możliwe jest wskazanie kierunku, w jakim edukacja w dziedzinie praw człowieka powinna się rozwijać. Wiele wcześniejszych spotkań organizowanych przez UNESCO koncentrowało się na zagadnieniach związanych z edukacją w zakresie prawach człowieka. I tak w 1978 r. odbył się w Wiedniu Międzynarodowy Kongres Nauczania o Prawach Człowieka, na którym uznano, że nauczanie o prawach człowieka musi propagować postawy tolerancji, szacunku, solidarności jako części nieodłącznych od praw człowieka, musi krzewić wiedzę na ich temat w poszczególnych krajach poprzez rozwijanie świadomości jednostkowej i roli, jaką prawa człowieka mają spełnić w społeczeństwie, zob.: *Human Rights Teaching*, vol. 1, nr 1, UNESCO – XII, 1980, za: M. Rutkowska-Pasza, *Prawa człowieka w edukacji obywatelskiej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998, s. 5.

²⁹ Formalnie w trakcie spotkania wiedeńskiego podjęto inicjatywę powołania Wysokiego Komisarza, faktycznie jednak powołany został na podstawie rezolucji 48/141 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 20 grudnia 1993 r., czyli prawie pół roku po spotkaniu wiedeńskim.

³⁰ Dekada edukacji o prawach człowieka 23 grudnia 1994 r., A/RES/49/184. Zgromadzenie Ogólne na 94. posiedzeniu plenarnym przyjmując Plan działania na rzecz Dekady Edukacji Praw Człowieka w latach 1995–2005, zwróciło się do Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka w sprawie koordynacji przez niego przedsięwzięcia, które rozpoczęło się 1 stycznia 1995 r.

znajduje swój, nie tylko symboliczny, wyraz w proklamowaniu przez Narody Zjednoczone Dekady Nauczania Praw Człowieka (1995–2004)³¹.

Ogłoszenie pierwszej Dekady Edukacji o Prawach Człowieka zaktywizowało społeczność międzynarodową. Na rzecz promocji edukacji współpracowały ze sobą rządy państw, międzynarodowe organizacje rządowe, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia zawodowe i wszystkie sektory społeczeństwa obywatelskiego. Jako przykład podjętych działań przywołać możemy opracowany przez prof. Ewę Łętowską w ramach Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka raport na temat stanu wiedzy o prawach człowieka i edukacji o nich w Polsce. W raporcie pt. *Survey on Human Rights Education within the Framework of the UN Decade for Human Rights Education (1995–2005) in Poland*³², przedstawione zostały istotne problemy utrudniające realizację rzetelnej edukacji w aspekcie praw człowieka oraz zobowiązań podjętych przez Polskę.

W czasie trwania pierwszej dekady zorganizowane zostały również konferencje regionalne, których celem było przygotowanie państw do podjęcia wysiłku dotyczącego edukacji o prawach człowieka. Dla państw europejskich taką konferencję regionalną zorganizowano w Turku w Finlandii w okresie od 18 do 21 września 1997 r. Na podstawie prac przeprowadzonych w trzech zespołach tematycznych (pierwszy zajmował się metodami nauczania oraz materiałami edukacyjnymi, drugi formalnym kształceniem, trzeci edukacją nieformalną) i przy wykorzystaniu informacji zawartych w przedstawionych 19 krajowych raportach (Polska nie przygotowała raportu krajowego) opracowano dwa dokumenty: *The Plenary Report the European Implementation Strategy* oraz *The Reports of the Three Working Groups*³³. W raportach podkreślono, że edukacja w aspekcie praw człowieka jest kompleksowym procesem uczenia się przez całe życie, przez wszystkich, zarówno osoby prywatne, jak i funkcjonariuszy i urzędników publicznych. Obowiązkiem państw jest stworzenie skutecznego sposobu nauczania, a organizacji międzynarodowych wspomaganie je w tym działaniu. Jednak w proces ten musi włączyć się całe społeczeństwo, stąd podkreślenie szczególnej roli NGO i edukacji nieformalnej. W tym kontekście na uwagę zasługuje inicjatywa prof. Zdzisława Kędzi, doradcy Wysokiego Komisarza ds. Praw Czł-

³¹ J. Symonides, *op. cit.*, s. 57. W preambule przyjętego *Planu Działania na rzecz Dekady Edukacji Praw Człowieka* zapisano, że „edukacja w dziedzinie praw człowieka powinna obejmować więcej niż dostarczanie informacji i powinna stanowić kompleksowy proces, w którym przez całe życie ludzi na wszystkich poziomach rozwoju i we wszystkich społeczeństwach naucza się szacunku dla godności innych”, zob.: *Dekada edukacji o prawach człowieka (1995–2004)*, [w:] *Edukacja o prawach człowieka w Azji*, t. VI, *Szkoły*, za: [http://193.294.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2002.74.EnOpenDocument?](http://193.294.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2002.74.EnOpenDocument?) (data dostępu 25.03.2009). Dotyczy to godności każdej kobiety i każdego mężczyzny, z uwzględnieniem grup szczególnie narażonych na naruszenia ich praw, takich jak dzieci, młodzież, osoby starsze, ludność tubylcza, mniejszości, mieszkańców obszarów wiejskich i miejskiej biedoty, imigrantów, uchodźców, nosicieli wirusa HIV i osób z niepełnosprawnością. W punkcie 13. zapisano, że edukacja w zakresie praw człowieka powinna odbywać się w trzech wymiarach: wiedzy, czyli przekazywania informacji na temat praw człowieka i mechanizmów ich ochrony; wartości, przekonań i postaw, czyli promowania kultury praw człowieka oraz działania, czyli czynnego udziału na rzecz obrony i zapobieżeniu naruszeniom praw człowieka, zob.: *United Nations Decade for Human Rights Education (1995–2004)*, <http://www2.ohchr.org/english/issues/education/training/decade.htm> (data dostępu 16.09.2009).

³² E. Łętowska, *Survey on Human Rights Education within the Framework of the UN Decade for Human Rights Education (1995–2005) in Poland* (raport w maszynopisie, dokument w posiadaniu autorki).

³³ *Conference Report and European Implementation Strategy*, [w:] *Introduction*, w: *UNESCO Regional Conference on Human Rights Education in Europe*, Organized by the Finnish National Commissioner for UNESCO, the Institute for Human Rights at Abo Akademi University and UNESCO, in collaboration with the UN Centre for Human Rights, Turku/Abo 1997, s. 1.

wieka, dotycząca opublikowania Powszechnej deklaracji praw człowieka w 200 językach³⁴. Znajomość praw człowieka i ich świadomość to podstawa pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Aby jednak prawa człowieka mogły być realizowane, niezbędne jest współdziałanie wszystkich, dlatego w raportach podkreślono wagę wspólnych działań podejmowanych przez organizacje międzynarodowe istniejące w Europie (Rada Europy, Unia Europejska, OBWE) z UNESCO w zakresie edukacji w aspekcie praw człowieka. Podobne konferencje odbyły się w innych rejonach świata.

Dekada nakreśliła ogólne ramy globalnego, wspólnego działania i współpracy różnych podmiotów. Wypracowano wiele konkretnych propozycji wspólnych inicjatyw, które miały uświadamiać, że prawa człowieka to odpowiedzialność każdego z osobna i wszystkich razem³⁵. Z dniem 1 stycznia 2005 r. ogłoszono następną dekadę praw człowieka, ustanowioną na lata 2005–2014. Wprowadzeniem do niej był raport podsumowujący poprzednią dekadę, przygotowany przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, opracowany na podstawie sprawozdań otrzymanych z 28 państw, z dwóch Komisji Narodowych ds. UNESCO, m.in. polskiej oraz z instytucji i uczelni z 5 państw³⁶. Raport przedstawiony został Komisji Praw Człowieka. Na podstawie otrzymanych informacji ułożono listę osiągnięć i niepowodzeń będących efektem działań programu edukacyjnego. Za sukces uznać należy przede wszystkim to, że program przyczynił się do zwiększenia świadomości potrzeby edukacji i kształcenia o prawach człowieka oraz wzajemnej współpracy i pomocy międzynarodowej. Natomiast do niepowodzeń zaliczyć należy wciąż jednak istniejące drastyczne naruszenia praw człowieka oraz akty terrorystyczne, które wskazują na istnienie silnych fundamentalizmów i ekstermizmów. Jak zapisano w 22. punkcie raportu: „paradoksalnie, proces globalizacji często prowadzi do niedowierzania i nieufności, będąc podatnym gruntem dla rozwoju terroryzmu i nietolerancji”. Toteż edukacji o prawach człowieka postawiono wysoką poprzeczkę. Przede

³⁴ *Ibidem*, s. 9. Warto zaznaczyć, że „Powszechna Deklaracja Praw Człowieka została wpisana do Księgi Guinnessa jako najczęściej tłumaczony dokument na świecie. Deklaracja została przełożona na 360 języków. Istnieje w 6 oficjalnych językach ONZ: arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim, którymi posługują się miliardy ludzi. Została przetłumaczona także na tak rzadki język jak *pipil*, którym posługuje się 50 osób w Salwadorze i Hondurasie, *kirundi* używany w Burundi czy *yao* w Malezji”, za: Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/udhr> (data dostępu 15.02.2010).

³⁵ Jednym z wielu przykładów jest międzynarodowe opracowanie podręcznika pt. ABC: Nauczanie Praw Człowieka. Zajęcia praktyczne dla uczniów szkół podstawowych i średnich (ABC: *Teaching Human Rights. Practical activities for primary and secondary schools*). We wstępie do podręcznika autorzy napisali, że prawa człowieka są nieodłącznym elementem naszej natury i bez nich nie możemy żyć, jako istoty ludzkie, zob.: ABC: *Teaching Human Rights. Practical activities for primary and secondary schools, United Nations Decade for Human Rights Education (1995–2004)* No 4, HR/PUB/DECADE/2003/1, United Nations, New York and Geneva 2003, s. 3. W podręczniku przedstawione zostały propozycje zajęć praktycznych dla uczniów szkół podstawowych i średnich. Edukacja rozpoczyna się od uświadomienia, że mówi się o istotach ludzkich, a proces nauczania i uczenia się skoncentrowany jest na podkreśleniu znaczenia wrodzonej „godności i wartości osoby ludzkiej”, które są „podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie”, zob.: S.Vieira de Mello, *Foreword*, [w:] ABC: *Teaching Human Rights...*, United Nations, New York–Geneva 2003, s. iii.

³⁶ *Promotion and Protection of Human Rights: Information and Education. Report of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*, Commission on Human Rights, Sixtith session GE.04-11236 (E) 040304, [w:] *Human Rights Education in Asian School*, <http://www.hurights.or.jp/pub/hreas/7/18CHR.pdf> (data dostępu 12.12.2009). W raporcie wykorzystano również sprawozdania państw z badań przeprowadzonych w latach 2000 i 2003.

wszystkim podkreślono, że należy się „skupić na promowaniu i dialogu solidarności międzynarodowej, a także integracji społecznej w społeczeństwach wielokulturowych”³⁷.

Pierwszy etap drugiej dekady skoncentrowany był na podkreśleniu roli edukacji młodzieży szkół podstawowych i średnich oraz przygotowaniu kadry nauczycielskiej do kompleksowego uczenia o prawach człowieka (ponownie Rada Praw Człowieka zachęcała państwa, które jeszcze nie podjęły działań w celu włączenia edukacji o prawach człowieka do podstawowego i ponadpodstawowego kształcenia, aby to uczyniły)³⁸. Z wytycznych zapisanych w rezolucji wynika, że działania podejmowane w ramach realizacji drugiego etapu mają być skoncentrowane na edukacji o prawach człowieka w ramach szkolnictwa wyższego i wprowadzaniu elementów edukacji praw człowieka do programów szkoleniowych dla nauczycieli oraz pedagogów, urzędników, funkcjonariuszy organów ścigania oraz personelu wojskowego na wszystkich poziomach. Przyjęty w pierwszej dekadzie za podstawę działań w aspekcie edukacji praw człowieka *Plan działania na rzecz dekady edukacji praw człowieka* skoordynowany został ze światowym programem; instytucją odpowiedzialną za koordynację został Wysoki Komisarz ONZ ds. Praw Człowieka. Realizacja drugiego etapu światowego programu rozpoczęła się 1 stycznia 2010 roku. Jednym z pierwszych poczynań tego etapu stało się opublikowanie przez ONZ *Projektu deklaracji o edukacji i praktyce praw człowieka* (*Draft United Nations declaration on human rights education and training*), która rozszerza tradycyjny nacisk na kształcenie w tej tematyce o praktykę działania, w celu rzeczywistego korzystania z tych praw³⁹. Projekt deklaracji podkreśla, że prawo do edukacji o prawach człowieka i praktyce ich stosowania wymaga mobilizacji wszystkich członków społeczeństwa, władz lokalnych, sektora prywatnego, a nie tylko państwa i władz publicznych.

Dopełnieniem działań edukacyjnych są ustanawiane przez ONZ dni, w których upamiętnia się wydarzenia ważne dla praw. Najważniejszym świętem jest Międzynarodowy Dzień Praw Człowieka, obchodzony od 1950 r., kiedy Zgromadzenie Ogólne w uchwale 423 (V) zaprosiło wszystkie państwa członkowskie i zainteresowane organizacje do obchodzenia 10 grudnia, jako Dnia Praw Człowieka (*Human Rights Day*)⁴⁰. W Polsce od wielu lat z tej okazji odbywają się konferencje oraz zajęcia w szkołach poświęcone prawom człowieka.

³⁷ Na potwierdzenie tego faktu w dalszej części raportu przytoczono dane otrzymane w wyniku przeprowadzonych badań w wielu państwach w latach 1996–2002, które wskazały aż trzykrotny wzrost liczby skarg otrzymany przez krajowe instytucje ochrony praw człowieka (punkt 19) na naruszenia ze strony różnych funkcjonariuszy publicznych. Szczególnie mocno podkreślono niepodzielność praw człowieka i odpowiedzialność za ich przestrzeganie i ochronę. Wreszcie zwrócono uwagę na konieczność zmiany metod edukacji o prawach człowieka. Problemem okazała się również niewystarczająca liczba osób mających przygotowanie, aby uczyć o prawach człowieka. Jest to wynik zbyt małych nakładów finansowych czynionych na realizację programów nauczania o prawach człowieka oraz brak woli politycznej ze strony kompetentnych władz (punkt 27), zob.: *Ibidem*, s. 179–181.

³⁸ Również powstała na miejsce Komisji Praw Człowieka – Rada Praw Człowieka (RPC) – uznała edukację w tym obszarze za priorytet. W przyjętej 1 października 2009 r. rezolucji pt. *Propagowanie i ochrona wszystkich praw człowieka, praw obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznej i praw kulturalnych*, w tym prawa do rozwoju, wspomniana Rada dokonała podsumowania pierwszego etapu drugiej dekady w rezolucji *Światowego Programu na rzecz Edukacji o Prawach Człowieka*. Jak wynika z samego tytułu rezolucji RPC, za deklaracją wiedeńską z 1993 r. uznała niepodzielność praw człowieka, co tym samym oznaczało kontynuację wytyczonego wtedy kierunku edukacji o prawach człowieka.

³⁹ *Draft United Nations declaration on human rights education and training*, the draft is due to be submitted to the UN Human Rights Advisory Council on to the Council for Consideration at its 13th session in March 2010, zob.: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/105/08/PDF/G1110508.pdf?OpenElement> (data dostępu 12.02.2011).

⁴⁰ *Human Rights Day*, zob.: <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/HumanRightsDay.aspx> (data dostępu 19.04.2010).

W raporcie Kofi Annana z 2000 r. odnaleźć możemy stwierdzenie, że „edukacja jest kluczem do nowej globalnej gospodarki. Jest podstawowym warunkiem wzrostu gospodarczego, rozwoju społecznego oraz wolności”⁴¹.

Obchody 60. rocznicy uchwalenia Powszechnej deklaracji praw człowieka wywołały refleksje na temat skuteczności i zasadności propagowania praw człowieka. Uznano je za jeden z najistotniejszych elementów zachowania pokoju na świecie. Na mocy rezolucji A/RES/62/171 Zgromadzenie Ogólne ONZ ogłosiło rok 2009 Międzynarodowym Rokiem Nauczania o Prawach Człowieka. Wytyczne przedstawione państwom członkowskim zalecały podjęcie działań „zwiększających i pogłębiających zakres nauczania o prawach człowieka: zasady powszechności, niepodzielności, współzależności, bezstronności i obiektywności; konstruktywnego dialogu i współpracy, prawa do rozwoju itp. Obowiązkiem państwa bez względu na ustrój polityczny, ekonomiczny i kulturowy jest promocja praw człowieka i podstawowych wolności oraz znaczenie krajowych i regionalnych odrębności, jak również historycznych, kulturowych i religijnych uwarunkowań. ONZ docenia ważną rolę, jaką spełniają organizacje pozarządowe w promowaniu i ochronie praw człowieka w poszczególnych krajach, regionach i na szczeblu międzynarodowym”⁴². Państwa członkowskie zobowiązały się w tym roku do szczególnego promowania praw człowieka na swoim terytorium.

Prawa człowieka i ich promocja są jednym z eksponowanych zagadnień ONZ. Badania, zwane milenijną ankietą, przeprowadzone na własny koszt przez firmę Gallup International w 1999 r., w której wzięło udział 57 tys. osób z 60 państw świata, wykazały, że „dla większości ludzi na świecie najważniejszym zadaniem Narodów Zjednoczonych jest ochrona praw człowieka. Im młodszy byli respondenci, tym większy nacisk kładziono na tę kwestię”⁴³. Warto również, jako ciekawostkę, podać fakt, że w 1978 r., z okazji 30. rocznicy uchwalenia Powszechnej deklaracji praw człowieka, ustanowiono nagrodę *UNESCO dla Edukacji o Prawach Człowieka* za promowanie praw człowieka i podstawowych wolności poprzez edukację. Nagroda przyznawana jest co dwa lata „instytucji, organizacji i osobom, które wniosły szczególny wkład do rozwoju edukacji o prawach człowieka”⁴⁴. Przyznana została m.in. prezydentowi Czech, Vaclavowi Havlovi oraz miastu Norymberga jako „Miastu Pokoju i Praw Człowieka”.

⁴¹ K. Annan, *My, Ludy: rola Narodów Zjednoczonych w dwudziestym pierwszym wieku. Raport Sekretarza Generalnego*, Pięćdziesiąta czwarta sesja. Zgromadzenie Milenijne Narodów Zjednoczonych, A/54/2000, s. 19.

⁴² Międzynarodowy Rok Nauczania o Prawach Człowieka 2009 (*International Year of Human Rights Learning*), <http://www.unic.un.org.pl/show.php?news=1354&wai=&wid=18&year=2009> (data dostępu 15.03.2010). Także: Dorina López Matías, 2009: *International Year of Human Rights Learning*, http://www.unicef.org/republicadominicana/english/overview_14448.htm (data dostępu 15.03.2010).

⁴³ K. Annan, *op. cit.*, s. 13.

⁴⁴ Nagroda UNESCO dla edukacji o prawach człowieka *UNESCO Prize for Human Rights Education*, dziś *UNESCO/Bilbao Nagroda za wspieranie kultury praw człowieka*, zob.: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/events/prizes-and-celebrations/unesco-prizes/unescobilbao-prize> (data dostępu 12.12.2010).

Edukacja w aspekcie praw człowieka w organizacjach regionalnych

KBWE/OBWE

Edukacja o prawach człowieka była jednym z zadań, jakie wyznaczyły sobie państwa w trakcie kolejnych spotkań Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Zadanie to było kontynuowane przez Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, stając się stałym elementem polityki tej organizacji na rzecz budowania demokratycznych państw prawnych.

W warunkach istnienia „żelaznej kurtyny” zapisy obligujące państwa komunistyczne do zaznajomienia swoich obywateli z prawami człowieka oraz zobowiązania przyjęte, aby je przestrzegać, były rewolucyjne i stały się początkiem wielkich zmian w tej części Europy. W Akcie Końcowym KBWE, podpisanym w Helsinkach, 1 sierpnia 1975 r. zapisano, że jednostka ma prawo do poznania swoich praw człowieka i działania w oparciu o nie. Uznano ponadto, że poszanowanie praw i podstawowych wolności jest jedną z dziesięciu zasad przewodnich, którymi winny się kierować państwa w swych wzajemnych relacjach⁴⁵. Był to jednak dopiero początek długiego procesu „oswajania” państw bloku wschodniego do realnego wprowadzania indywidualistyczno-liberalnej koncepcji praw człowieka do kolektywistycznej koncepcji praw i obowiązków obywatelskich, negującej jakąkolwiek kontrolę działań władzy i ochrony jednostki.

Sytuacja zaczęła się zmieniać po 1989 r., kiedy pod wpływem Stanów Zjednoczonych, Kanady oraz państw skupionych w Radzie Europy i we Wspólnotach Europejskich, państwa z Europy Środkowej i Wschodniej oraz powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego, podjęły dyskusję na temat obowiązkowej edukacji w aspekcie praw człowieka. Podczas konferencji moskiewskiej, w październiku 1991 r., państwa uczestniczące uznały, że „nauczanie praw człowieka ma podstawowe znaczenie, a tym samym, istotne jest, by ich obywatele byli kształceni w aspekcie praw człowieka i podstawowych wolności oraz obowiązków przestrzegania takich praw i wolności zapisanych w ustawodawstwie krajowym i dokumentach międzynarodowych, których są stronami”⁴⁶. Uznano, że „skuteczne nauczanie praw człowieka przyczynia się do zwalczania nietolerancji, uprzedzeń i nienawiści opartej na religii, rasie, pochodzeniu etnicznym, w tym przeciwko Cyganom, ksenofobii i antysemityzmu”⁴⁷. W tym celu państwa uczestniczące „będą popierały swoje kompetentne władze, odpowiedzialne za programy edukacyjne, w aspekcie wyznaczania skutecznych programów i kursów praw człowieka, dla studentów wszystkich szczebli, zwłaszcza dla studentów prawa, administracji i nauk społecznych, jak również szkół wojskowych, policyjnych i służb publicznych (...) oraz będą popierały organizacje i instytucje wychowawcze w aspekcie ich współpracy w krajowym, jak i międzynarodowym wymiarze”⁴⁸.

⁴⁵ *Human Rights Education Mapping*, Raport by the Change Institute, European Union Agency for Fundamental Rights, Vienna 2010, s. 10.

⁴⁶ *Dokument Spotkania w Moskwie Konferencji w Sprawie Ludzkiego Wymiaru KBWE (Moskwa, 3 X 1991) (fragmenty)*, [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik (red.), *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Wydawnictwo COMER, Toruń 1993, s. 239–240.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 240.

⁴⁸ *Ibidem*.

Istotne jest także stwierdzenie, że „działania podjęte w celu popierania edukacji w dziedzinie praw człowieka w szerszym znaczeniu, uwzględniają doświadczenia, programy i formy współpracy w ramach istniejących międzynarodowych, rządowych i pozarządowych ciał, takich jak ONZ i Rada Europy”. Powyższe sformułowania wyraźnie zaznaczają wagę edukacji w aspekcie praw człowieka w celu budowania społeczeństwa obywatelskiego tworzącego demokratyczne państwo prawne.

Promocją i edukacją praw człowieka zajęło się powołane do życia przez przyjętą w 1991 r. Kartę paryską Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (Office for Democratic Institutions and Human Rights, ODIHR), z siedzibą w Warszawie (pierwotna nazwa instytucji to Biuro Wolnych Wyborów). ODIHR wspiera państwa członkowskie OBWE „w zapewnianiu pełnego poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, przestrzeganiu zasad praworządności, propagowaniu zasad demokracji oraz świadczeniu pomocy w budowaniu, umacnianiu i ochronie instytucji demokratycznych, a także inicjowaniu działań na rzecz tolerancji w społeczeństwie”⁴⁹. ODIHR, będąc jedną z instytucji Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, podjęło działania edukacyjne, koncentrując się na analizie konkretnych naruszeń praw człowieka. Jako przykład działalności w sferze edukacyjnej możemy przywołać sfinansowanie wydania angielskiej wersji książki *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?* Książka dotyczy historii trudnej, związanej z życiem i zagładą Żydów i Romów⁵⁰. Funkcje edukacyjne pełni także upublicznianie raportów z monitoringu wyborów. Należy także wyraźnie podkreślić, że KBWE/OBWE podejmowały wiele działań edukacyjnych kierowanych do urzędników i funkcjonariuszy publicznych w poszczególnych państwach członkowskich (rzadziej adresatami działań byli zwykli obywatele).

Rada Europy

W Statucie Rady Europy z 1949 r. w art. 1 zapisano, że „celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności między jej członkami, aby chronić i wcielać w życie ideały i zasady, stanowiące ich wspólne dziedzictwo, oraz aby ułatwić ich postęp ekonomiczny i społeczny”⁵¹. Piotr Świtalski zauważył, że „Rada Europy z punktu widzenia typologii organizacji międzynarodowych jest organizacją prekursorską – pierwszą, która fundamentem członkostwa ustanowiła wartości. Wyprzedziła czas – dziś, kiedy mówi się o tym, że system międzynarodowy powinien ewoluować w stronę systemu opartego na wartościach – nowatorskość Rady Europy powinna być szczególnie doceniona. Drugim pionierskim osiągnięciem Rady Europy jest to, że służy nie tylko państwom, które je ustanowiły, ale wprost i bezpośrednio – obywatelom”⁵². Polska w momencie przystąpienia do Rady Europy

⁴⁹ *Dokument helsiński, 1992 r.*, <http://www.osce.org/pl/odihhr/elections/13702> (data dostępu 27.03.2009).

⁵⁰ J. Ambrosewicz-Jacobs, *Wstęp*, [w:] J. Ambrosewicz-Jacobs, L. Hońdo, *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Europeistyki, Kraków 2005, s. 7.

⁵¹ *Statut Rady Europy*, DzU 1994, nr 118, poz. 565; http://lex.pl/bap/student/DzU_1994.118.565.html (data dostępu 12.08.2009).

⁵² P.A. Świtalski, *Wprowadzenie*, [w:] H. Machińska (red.), *60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka Sp. z o.o., Warszawa 2009, s. 15.

zobowiązała się do promocji i edukacji w aspekcie praw człowieka, którym organizacja ta poświęciła wiele uwagi.

Dla omawianej problematyki doniosłe znaczenie miał I Szczyt Rady Europy, który odbył się w październiku 1993 r. w Wiedniu. We wspólnym oświadczeniu przyjętym na zakończenie szczytu przez szefów rządów państw europejskich zapisano: „Zakończenie podziału Europy stwarza historyczną szansę dla umocnienia pokoju i stabilizacji na kontynencie. Wszystkie nasze państwa członkowskie przywiązane są do wartości demokracji pluralistycznej i parlamentarnej, niepodzielności i uniwersalności praw człowieka, praworządności i wspólnoty dziedzictwa kulturowego, wzbogaconego swą różnorodnością. Dzięki temu Europa może stać się rozległym obszarem demokratycznego bezpieczeństwa. Taka Europa jest źródłem ogromnej nadziei, której w żadnym wypadku nie wolno zniszczyć terytorialnymi ambicjami, odradzaniem się agresywnego nacjonalizmu, utrwalaniem stref wpływów, nietolerancji lub totalitarnych ideologii”⁵³. Na spotkaniu podjęto także dyskusje na tematy związane z ochroną praw mniejszości narodowych, wprowadzeniem polityki zwalczania rasizmu, ksenofobii, antysemityzmu i nietolerancji. W opracowanej deklaracji wiedeńskiej i planie działania położono nacisk na wzmocnienie wzajemnego zrozumienia i zaufania międzyludźmi, poprzez realizację różnego rodzaju programów współpracy i pomocy koordynowanych przez Radę Europy. Działania w tej dziedzinie winny skupić się przede wszystkim na badaniu głęboko zakorzenionych przyczyn nietolerancji i szukaniu rozwiązań, w szczególności za pomocą seminariów i wsparcia dla programów naukowo-badawczych; wspieraniu edukacji w dziedzinie praw człowieka i poszanowania dla różnorodności kulturowej; wzmocnieniu programów walki z uprzedzeniami w nauczaniu historii przez podkreślanie wzajemnego, korzystnego oddziaływania między różnymi krajami, religiami i ideami w historycznym rozwoju Europy⁵⁴. Zgodnie z Deklaracją Szefów Państw oraz Szefów Rządów Państw-Członków Rady Europy podjęto prace nad przygotowaniem konwencji traktującej o prawach osób należących do mniejszości narodowych. Ich wynikiem była ogłoszona 1 lutego 1995 r. w Strasburgu Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych⁵⁵.

Do tej pory w ramach Rady Europy odbyły się trzy szczyty poświęcone wzmocnieniu demokratycznych państw prawnych i prawom człowieka. Drugi szczyt odbył się w 1997 r. w Strasburgu, a jego uwaga skoncentrowana była m.in. na zniesieniu kary śmierci w Europie, a także na wzmocnieniu środków zapobiegania oraz zwalczania stosowania tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania bądź karaniami. Uczestnicy spotkania wezwali społeczność międzynarodową oraz rządy państw do wzmocnienia walki z rasizmem, ksenofobią, antysemityzmem i nietolerancją. Jednym z istotnych zagadnień poruszonych podczas szczytu było równouprawnienie kobiet i mężczyzn, w tym podkreślono wagę bardziej zrówno-

⁵³ *Deklaracja wiedeńska*, 9 października 1993 r., http://www.coe.int/t/dcr/summit/decl_vienne_pl.asp (data dostępu 15.02.2010). Nie można jej mylić z wydaną w tym samym roku, w czerwcu 1993 r. deklaracją wiedeńską, która wraz z programem działania stanowiła podsumowanie Światowej Konferencji Praw Człowieka zorganizowanej w Wiedniu przez ONZ. Natomiast omawiana deklaracja wiedeńska jest wynikiem prac podjętych przez państwa członkowskie w trakcie I Szczytu Rady Europy, który odbył się w październiku 1993 r. w Wiedniu.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych*, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. (DzU z 2002 r., nr 22, poz. 209), <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/118/278> (data dostępu 11.11.2010).

ważonej reprezentacji obu płci we wszystkich dziedzinach życia społecznego i politycznego. W deklaracji końcowej uczestnicy szczytu podkreślili rolę instytucji demokracji lokalnej w zachowaniu stabilności europejskiej, zwłaszcza w praktykowaniu wspólnych europejskich standardów prawnych⁵⁶. Sposobem na realizację wymienionych założeń miała być „oświata w duchu demokratycznego obywatelstwa”. Jak zapisano w planie działania, będącym częścią wspomnianej deklaracji, „Szefowie Państw i Rządów postanawiają podjąć inicjatywę oświaty w duchu demokratycznego obywatelstwa, w celu tworzenia świadomości obywatelskiej, dotyczących ich praw i obowiązków w społeczeństwie demokratycznym, dynamizowania istniejących sieci, i łącznie z nowym programem wymiany dla młodzieży”⁵⁷.

W celu propagowania idei praw człowieka oraz ich poszanowania „Szefowie Państw i Rządów powitali z radością stworzenie urzędu Komisarza ds. Praw Człowieka”. Urząd ten został powołany na podstawie *Rezolucji (99)50 (Resolution (99) 50 on the Council of Europe Commissioner for Human Rights)*, przyjętej 7 maja 1999 r. na 104. sesji Komitetu Ministrów Rady Europy⁵⁸. Zgodnie z treścią artykułu I rezolucji „Komisarz jest pozasądową instytucją powołaną w celu promowania edukacji, mającej prowadzić do świadomości praw człowieka oraz ich poszanowania zgodnie z instrumentami ochrony praw człowieka istniejącymi w Radzie Europy”⁵⁹. Thomas Hammarberg, b. Komisarz ds. Praw Człowieka Rady Europy w wygłoszonym przez siebie referacie pt. „Edukacja o prawach człowieka: ignorancja walki, zachęcanie do tolerancji”, na lizbońskim forum zatytułowanym „Tworzenie kultury praw człowieka poprzez edukację”, które odbyło się 13 listopada 2009 r., stwierdził: „Najlepszą obroną praw człowieka jest to, że wszyscy wiemy, że mamy prawa i że możemy narzekać na niesprawiedliwość. Edukacja na temat praw człowieka ma zasadnicze znaczenie dla skutecznego wprowadzenia w życie uzgodnionych standardów międzynarodowych. Jest również ważnym sposobem walki z dyskryminacją, rasizmem i ksenofobią”⁶⁰. Komisarz w tej wypowiedzi zaznaczył, że w czasie swoich wizyt w poszczególnych krajach miał „do czynienia z przykładami werbalnych i fizycznych ataków na członków niektórych wrażliwych grup, takich jak LGBT, Romów i mniejszości etnicznych”⁶¹. Podkreślił szczególną wagę edukacji o prawach człowieka w pracy z dziećmi i młodzieżą, zaznaczając, że w ramach Rady Europy jest to jeden z priorytetów. Jako przykład dobrych praktyk na rzecz promocji, świadomości i ochrony praw każdego, przywołał podręcznik Kompas, który powstał dzięki pracy Młodzieżowego Programu Edukacji na rzecz Praw Człowieka. Podręcznik został przedstawiony na trzecim szczycie Rady Europy, który odbył się w 2005 r. w Warszawie, gdzie *nota bene* zatwierdzono również program nowej akcji edukacyjnej,

⁵⁶ *Deklaracja Końcowa Drugiego Szczytu Szefów Państw i Rządów Rady Europy* (Strasburg, 10–11 października 1997 r., http://www.coe.int/t/dcr/summit/action_plan_pl.asp (data dostępu 12.04.2010)).

⁵⁷ *Plan Działania do Deklaracji Końcowej Drugiego Szczytu Szefów Państw i Rządów Rady Europy* (Strasburg, 10–11 października 1997 r., http://www.coe.int/t/dcr/summit/action_plan_pl.asp (data dostępu 12.04.2010)).

⁵⁸ *Resolution (99) 50 on the Council of Europe Commissioner for Human Rights*, przyjęta przez Komitet Ministrów 7 maja 1999 r. na 104. sesji, <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=458513&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (data dostępu 29.04.2010).

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ T. Hammarberg, *Human Rights Education: Fighting ignorance, encouraging tolerance, on Creating a culture of human rights through education*, Lisbon, 13 November 2009, CommDH/Speech(2009)12, <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1539017&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679> (data dostępu 10.09.2010).

⁶¹ *Ibidem*.

będący kontynuacją kampanii przeciwko nietolerancji, ksenofobii i antysemityzmowi „Wszyscy różni – wszyscy równi”, zainicjowanej przez Radę Europy 10 lat wcześniej⁶². Edukacja w tej dziedzinie wydaje się nadal niezbędna w kontekście powtarzających się w różnych krajach Europy akcji rasistowskich, ksenofobicznych i homofobicznych.

Na wspomnianym trzecim szczycie Rady Europy podkreślono szczególną rolę edukacji w aspekcie praw człowieka. W dokumentach końcowych podsumowujących obrady szczytu – deklaracji warszawskiej i planie działania – zapisano, że promowanie kultury demokratycznej, idei obywatelstwa europejskiego, budowy społeczeństwa opartego na wiedzy i technologii wymagają zwiększenia wysiłków Rady Europy w dziedzinie oświaty, której celem powinno być zapewnienie dostępu do edukacji wszystkich młodych ludzi w całej Europie, poprawa jej jakości i promowanie kompleksowej wiedzy o prawach człowieka⁶³. Podkreślono także konieczność dążenia do zwiększenia publicznej świadomości europejskich norm i wartości, szczególnie przez przedsięwzięcia edukacyjne realizowane w ramach „Europejskiego Roku Edukacji Obywatelskiej”⁶⁴.

Warto podkreślić, że w celu wzmocnienia przedsięwzięć edukacyjnych Rada Europy podjęła współpracę z innymi organizacjami międzynarodowymi (m.in. przez wzmocnienie procesu bolońskiego w zakresie nauki języków, uznawania dyplomów i kwalifikacji, oraz przez włączenie się do działań mających na celu stworzenie do 2010 r. europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego). Te przykłady świadczą o tym, że Rada Europy aktywnie promuje współpracę w dziedzinie edukacji i wymiany studentów na wszystkich poziomach. Zwiększa również możliwości dostępu do szkoleń dla nauczycieli, w dziedzinie edukacji obywatelskiej, praw człowieka, historii i edukacji międzykulturowej oraz promuje odpowiednie programy i wymianę międzykulturową na poziomie szkół podstawowych i średnich, w celu szerzenia europejskich wartości wśród nowych pokoleń⁶⁵.

Wszystkie powyższe założenia edukacyjne Rady Europy znalazły potwierdzenie w wydanym w 2010 r. *Zaleceniu Komitetu Ministrów w sprawie Karty edukacji obywatelskiej i edukacji o prawach człowieka (Recommendation CM/Rec(2010)7 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education)*⁶⁶. Powołując się na podstawową misję Rady Europy zapisaną w statucie tej organizacji, a mianowicie działania na rzecz praw człowieka, zasad demokracji i praworządności, komitet stwierdził, że kluczową rolę w realizowaniu tej misji odgrywają edukacja i szkolenia, czyli dostarczanie odbiorcom teorii i praktyki. W niniejszym zaleceniu odwołano się do doświadczeń innych organizacji

⁶² D. Grzemny, *Kompas. Przedmowa do polskiego wydania*, [w:] P. Braner, E. Keen, M.L. Lemineur (red.), *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Stowarzyszenie dla Dzieci i Młodzieży SZANSA, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005, s. 6–7.

⁶³ *Action Plan Ministers' Deputies CM Documents CM(2005)80 final 17 May 2005*; http://www.coe.int/t/dcr/summit/20050517_plan_action_pl.asp (data dostępu 21.04.2010).

⁶⁴ Rada Europy ogłosiła rok 2005 Europejskim Rokiem Edukacji Obywatelskiej, zob.: *Europejski Rok Edukacji Obywatelskiej*, <http://www.metis.pl/ereo> (data dostępu 15.03.2009).

⁶⁵ *Action Plan Ministers' Deputies CM Documents...*

⁶⁶ *Recommendation CM/Rec(2010)7 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*, z dnia 11 maja 2010 r., przyjętej na 120 sesji, w: *Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Recommendation CM/Rec(2010)7 and explanatory memorandum*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010.

w eksponowaniu roli edukacji, zwłaszcza zasad wprowadzonych przez Światową Konferencję Praw Człowieka zorganizowaną w 1993 r. przez ONZ w Wiedniu, kiedy podjęto decyzję o włączeniu praw człowieka, demokracji i rządów prawa, jako przedmiotu nauczania, podkreślając jednocześnie jego nową jakość. Sam tytuł przyjętego przez Komitet Ministrów dokumentu sugeruje, że obecnie w edukacji kładzie się nacisk nie na kształcenie oparte na analizach teoretycznych założeń demokratycznego państwa prawnego i praw człowieka, ale na budowaniu świadomości jednostkowej i obywatelskiej przez czynne uczestnictwo w życiu publicznym swojego państwa. Nie wiedza, ale codzienna partycypacja tworzą społeczeństwo obywatelskie zdolne do obrony najważniejszej dla niej wartości, jaką są prawa człowieka.

Unia Europejska

Edukacja jest tym obszarem, którym państwa członkowskie UE zajęły się stosunkowo niedawno. Dziś stanowi jedną z podstawowych dziedzin działania Unii Europejskiej. Stworzony w jej ramach projekt europeizacji oświaty zakładał kompatybilność z procesem integracji społecznej, gospodarczej, politycznej, ale opierając się na osobnych systemach oświaty i przy założeniu przechodzenia do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Oznaczało to związek z założeniami edukacyjnymi UNESCO, Rady Europy, OECD i programem „uczenia się przez całe życie”⁶⁷. W 1996 r. Komisja Europejska podjęła inicjatywę wspierania edukacji w państwach członkowskich w związku z ogłoszonym „Europejskim rokiem uczenia się przez całe życie”.

Jakkolwiek w ramach Unii Europejskiej nie stworzono jednolitego systemu edukacyjnego⁶⁸, to jednak wypracowano wspólny kanon wartości i wspólne cele społeczne, gospodarcze i polityczne, które wytyczają kierunki nauczania i wychowania w Europie. Zostały one określone w art. 2 i 3 Konstytucji dla Europy z 2004 r. W art. 2 tego dokumentu zapisano, że „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwu Członkowskiemu w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości oraz na równości kobiet i mężczyzn”. W art. 3 wymieniono cele, jakie przyświecają tej międzynarodowej organizacji. Podstawowym jest „wspieranie pokoju, jej wartości i dobrobytu jej narodów. Ponadto Unia czyni to, wspierając postęp naukowo-techniczny; zwalczając wyłączenie społeczne i dyskryminację; wspierając sprawiedliwość i ochronę socjalną, równość kobiet i mężczyzn, solidarność między pokoleniami i ochronę praw dziecka oraz wspierając spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną, solidarność między państwami członkowskimi. Podobne cele odnoszą się do stosunków z państwami zewnętrznymi. Tym

⁶⁷ Uczenie się przez całe życie (*Lifelong Learning Programme*) to program Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji i doskonalenia zawodowego przewidziany na lata 2007–2013.

⁶⁸ Traktaty założycielskie Wspólnot Europejskich nie podjęły kwestii edukacji, to podstawowy cel, jakim było „popieranie, przez utworzenie wspólnego rynku oraz stopniowe ujednoczenie polityki gospodarczej Państw będących członkami Wspólnoty, ciągłej i równomierniej ekspansji, wzmożonej stabilizacji, szybszego podwyższenia poziomu życia i ścisłych stosunków między Państwami, które jednoczy”, wymagał dopasowania oświaty poszczególnych państw członkowskich do powyższych założeń, zob.: Art. 2, *Traktat w sprawie utworzenia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej*, [w:] *Zbiór dokumentów 1957 nr 5*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1957, s. 947, za: D. Dziewuła, *Systemy szkolne Unii Europejskiej*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1997, s. 19.

samym działania Unii przyczyniają się „do pokoju, bezpieczeństwa, stałego rozwoju naszej Planety, do solidarności i wzajemnego szacunku między narodami, do stałego i uczciwego handlu, do wyeliminowania ubóstwa oraz ochrony praw człowieka, w szczególności praw dziecka, a także do ścisłego przestrzegania i rozwoju prawa międzynarodowego, w szczególności zasad Karty Narodów Zjednoczonych”⁶⁹.

Podstawą wymienionych wartości i celów stało się kulturowe, religijne i humanistyczne dziedzictwo Europy, „z którego wynikają powszechne wartości, stanowiące nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka, jak również wolność, demokracja, równość oraz państwo prawne”⁷⁰. Dalej zapisano, że wpływ na tę decyzję miały wspólne tragiczne doświadczenia dające asumpt do podążania „drogą cywilizacji, postępu i dobrobytu, dla dobra wszystkich jej mieszkańców, także tych najsłabszych i najbardziej poszkodowanych”. Europa „zamierza pozostać kontynentem otwartym na kulturę, wiedzę i postęp społeczny; oraz zamierza pogłębiać demokratyczny charakter i przejrzystość swojego życia publicznego, a także dążyć do pokoju, sprawiedliwości i solidarności na świecie”⁷¹. Wynika to z przekonania, że Europa tylko „zjednoczona w różnorodności» daje najlepszą możliwość dalszego prowadzenia, w poszanowaniu praw każdej jednostki i ze świadomością odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń i naszej Planety, ogromnego przedsięwzięcia, które uczyni ją uprzywilejowanym obszarem ludzkiej nadziei”⁷².

Wielokrotne powtórzenie znaczenia praw człowieka we wzajemnych stosunkach podkreśla, jak ogromną rolę im przyznano, a zarazem jak wiele nadziei w nich położono. Już w opracowanych w 1993 r. kryteriach kopenhaskich zaznaczono, że jedynie państwa przestrzegające praw człowieka mogą stać się członkami Unii Europejskiej⁷³.

Uznano, że to właśnie prawa człowieka są podwaliną przyszłości świata. Podstawowym zaś narzędziem wprowadzenia ich w życie jest edukacja. W Unii Europejskiej wyznaczono jej potrójną rolę. Po pierwsze, należy umożliwić każdemu uczenie się przez całe życie, bez dyskryminacji i wyrównując szanse najsłabszych – osób z niepełnosprawnością, biednych, imigrantów i innych. „Uczenie się ludzi nie może być przywilejem, lecz prawem, a wykształcenie człowieka nie może być dla niego dekoracją, lecz kompetencją i przygotowaniem do szerokiego uczestnictwa społecznego”⁷⁴ (*Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”*). Toteż nic dziwnego, że jednym z tematów przewodnich w edukacji europejskiej jest zakaz nieuzasadnionej dyskryminacji i konieczność korzystania z praw człowieka. Opracowana w ramach Unii Europejskiej Karta praw podstawowych stała się wyznacznikiem działań edukacyjnych o prawach człowieka. Ze względu zaś na charakter tej przede

⁶⁹ *Ibidem*, s. 11–12.

⁷⁰ *Traktat Ustanawiający Konstytucję dla Europy*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 16.12.2004, C 310/3.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Kryteria kopenhaskie są to wytyczne przygotowane przez Radę Europejską, ogłoszone 21–22 czerwca 1993 r., określające warunki przyjęcia nowych członków z Europy Środkowo-Wschodniej do Unii Europejskiej. Znalazły się tam obok ochrony praw człowieka m.in. zapisy o praworządności, stabilności instytucji demokratycznych, gospodarce rynkowej, ochronie praw mniejszości narodowych itd., zob.: *Co to są kryteria kopenhaskie?*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, <http://www.cie.gov.pl/WWW/quest.nsf/0/E94FF12B879ADE4EC1256E860027B9BD?open> (data dostępu 21.02.2009).

⁷⁴ J.W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza, *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”*, Raport Klubu Rzymskiego, Warszawa 1982, s. 183–184.

wszystkim jednak gospodarczej organizacji, skierowano myślenie o roli edukacji w zmieniających się diametralnie warunkach ekonomicznych. Jest to związane z przejściem od społeczeństwa postindustrialnego do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Edukacja nastawiona jest więc na przygotowanie całego społeczeństwa do życia w zmieniającym się świecie.

Po drugie, edukacja musi być oparta na współpracy i wspieraniu jednostek przez społeczność lokalną, państwo, a na końcu dopiero przez organy unijne, w myśl zasady subsydiarności. Tym samym Unia Europejska działa tylko wtedy, gdy państwo, mimo swoich zobowiązań, nie czyni w tym kierunku żadnych działań lub ze względu na ograniczone możliwości i zasoby wyznaczone cele są realizowane z większą efektywnością na poziomie ponadnarodowym.

Trzecim istotnym założeniem w polityce edukacyjnej UE w dziedzinie praw człowieka jest różnorodność w edukacji. W celu jego realizacji powstał program *Comenius* nakierowany na rozwój oświaty. Nawiązując do myśli wielkiego pedagoga przełomu XVI i XVII w., Amosa Komeńskiego, który w edukacji oparł się na pansofii zalecając „zdobycie wiedzy uniwersalnej, przekraczającej ograniczenia czasoprzestrzenne, narodowe, czy wyznaniowe”, która jednocześnie miała być wiedzą o całej rzeczywistości i możliwościach jej spożytkowania⁷⁵, Unia Europejska stworzyła wiele programów wspomagających działania na rzecz wzmocnienia otwartości systemów edukacji i szkoleń poprzez zwiększoną mobilność oraz upowszechnianie uczenia się przez całe życie⁷⁶.

W jakim stopniu poważnie traktuje się prawa człowieka w Unii Europejskiej, świadczy powołanie przez tę organizację w 2007 r. Agencji Praw Podstawowych (FRA). Jej głównym celem jest udzielanie wszelkiej pomocy, zwłaszcza dostarczanie fachowej wiedzy w aspekcie praw podstawowych instytucjom, organom, urzędom Unii oraz państwom członkowskim UE. Drugim istotnym celem Agencji jest podniesienie świadomości w aspekcie praw podstawowych wśród ogółu społeczeństwa oraz promowanie aktywnego uczestnictwa obywateli w instytucjach demokratycznych. Ważnym źródłem informacji na temat przestrzegania praw człowieka są dla Agencji raporty przygotowywane przez Sieć Niezależnych Ekspertów Unii Europejskiej ds. Praw Podstawowych.

⁷⁵ S. Sztobryn, *Historia wychowania*, [w:] B. Śliwowski (red.), *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, t. 1, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2006, s. 59.

⁷⁶ W Unii Europejskiej w sferze edukacyjnej realizowane są również inne programy edukacyjne. Wspomnieć to można chociażby o realizowanym w latach 2007–2013 Zintegrowanym Programie Działania na rzecz uczenia się przez całe życie. Program opiera się na podprogramach *Comenius* (adresowanym do uczniów i nauczycieli w edukacji przedszkolnej i szkolnej do poziomu średniego i do instytucji prowadzących tę edukację); *Erasmus* (adresowanym dla uczniów i nauczycieli kształcenia wyższego i zawodowego na poziomie wyższym i do instytucji realizujących takie kształcenie); *Leonardo da Vinci* (adresowanym do uczniów i nauczycieli na każdym poziomie kształcenia zawodowego, poza wyższym i do instytucji); *Sokrates* (w dziedzinie edukacji), *Młodzież–Youth* (nieformalna edukacja oraz międzynarodowa mobilność młodzieży), *Grundtvig* (mobilność dorosłych) oraz Programie horyzontalnym (*The Transversalsub-programme*), który zawiera cztery główne rodzaje aktywności – kooperacja w zakresie *LLL–Lifelong Learning* między krajami wspólnoty, promocja nauki języków, rozwój technik nauczania na podstawie ICT, upowszechnianie rezultatów innych programów i wymiana dobrych praktyk; Programie *Jean Monnet*, którego zasadniczym celem jest integracja społeczna (zwłaszcza w kontekście migracyjnym) i wspieranie instytucji działających w obszarze edukacji na terenie Europy, zob.: <http://www.mpips.gov.pl/index.php?gid=503> (data dostępu 29.01.2011). Cele zapisane zostały w polskiej *Strategii Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa, sierpień 2005.

Warto wspomnieć o spektakularnej formie edukacji w ramach Unii Europejskiej, jaką jest corocznie przyznawana przez Parlament Europejski „Nagroda im. Andrieja Sacharowa”. Jej laureatami są osoby, grupy, instytucje, organizacje pozarządowe, które wyróżniają się działaniami na rzecz ochrony praw człowieka, szczególnie „w walce o obronę wolności myśli i słowa przed nietolerancją, fanatyzmem i nienawiścią”⁷⁷.

Pozostałe organizacje

Rola edukacji w aspekcie praw człowieka podkreślana jest również przez organizacje międzynarodowe w innych regionach świata oraz przez porozumienia państw w regionach, w których takie organizacje nie istnieją (Azja).

Jednym z głównych celów powstałej w 1948 r. na bazie Unii Panamerykańskiej – Organizacji Państw Amerykańskich jest promowanie praw człowieka, w szczególności w obszarze praw kobiet, praw dziecka i praw kulturowych. W uchwalonej w 1969 r. Amerykańskiej konwencji praw człowieka (weszła w życie w 1978 r.) zapisano, że organ powołany do przestrzegania tych praw – Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka – ma za zadanie m.in. „rozwijanie świadomości ludów Ameryki w zakresie praw człowieka”⁷⁸. Podobnie, jak w innych organizacjach międzynarodowych, zmiany cywilizacyjne zapoczątkowane wydarzeniami lat sześćdziesiątych oraz ogłoszenie wyników Raportu Rzymskiego w 1972 r. spowodowały, że i na terenie kontynentów amerykańskich zaczęto więcej uwagi poświęcać roli edukacji.

Ponadto w 1980 roku Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka⁷⁹ zawarł umowę z Republiką Kostaryki, w wyniku której powołano do życia Międzyamerykański Instytut Praw Człowieka (Inter-American Institute of Human Rights, IAIHR). Jest to autonomiczna międzynarodowa instytucja o charakterze akademickim. Dziś, stała się jednym z głównych w świecie ośrodków prowadzących badania naukowe oraz edukacyjne na temat praw człowieka. Instytut jest organem pomocniczym amerykańskiego systemu ochrony praw człowieka. Prowadzi przede wszystkim lokalne i regionalne projekty upowszechniania praw człowieka, opierając się na organizacjach pozarządowych i instytucjach publicznych w krajach regionu, tym samym realizując międzynarodowe zobowiązania poszczególnych państw⁸⁰.

Od 2002 r. instytut publikuje coroczne raporty przedstawiające problemy związane z prawami człowieka oraz stan faktyczny przeciwdziałania im. W pierwszym raporcie przedstawiono analizę podstaw prawa krajowego różnych państw amerykańskich w dziedzinie praw człowieka oraz mechanizmy umożliwiające obywatelom poznanie praw, a także

⁷⁷ Nagroda imienia Sacharowa na rzecz wolności myśli, Parlament Europejski, za: <http://www.europarl.europa.eu> (data dostępu 12.12.2008).

⁷⁸ B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *op. cit.*, s. 300.

⁷⁹ Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka powstał w 1979 r. na mocy Amerykańskiej konwencji praw Człowieka. Zajmuje się rozpatrywaniem spraw o naruszenie praw i wolności jednostek, wniesionych przez państwa-strony oraz Komisję Praw Człowieka. Ponadto interpretuje Konwencję oraz inne traktaty poświęcone prawom człowieka, zob.: T. Sokołowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2004, s. 80.

⁸⁰ Strona Internetowa Międzyamerykańskiego Instytutu Praw Człowieka, <http://www.iidh.ed.cr/multic/defaultIIDHEN.aspx?Portal=IIDHen> (data dostępu 10.03.2013).

zobowiązania państw w dziedzinie edukacji w aspekcie praw człowieka. Następne raporty dotyczyły monitorowania zobowiązań państw w aspekcie edukacji uczniów, studentów, różnych grup zawodowych oraz przygotowania nauczycieli do nauczania o prawach człowieka i publikacjach poświęconych tej tematyce. Dużą wagę przywiązuje się w raportach do dobrych praktyk edukacyjnych oraz innowacyjnych rozwiązań w tym zakresie⁸¹.

W opracowanej na lata 2011–2014 strategii działania dla państw amerykańskich, Instytut położył nacisk na edukację praw człowieka, jako niezbędnego warunku dla budowania demokracji przyszłości. Zagadnienia wykluczenia, biedy, terroru państwowego, chorób itd. są problemami wszystkich i tylko wspólne działania mogą przyczynić się do poprawy „globalnej wioski”⁸².

Edukacja o prawach człowieka jest też jednym z ważnych zagadnień poruszanych przez państwa afrykańskie w Unii Afrykańskiej (do 2000 r. Organizacja Jedności Afrykańskiej). Wśród głównych zasad, na których opiera się ta organizacja, znajdują się m.in. „popieranie współpracy międzynarodowej zgodnie z Kartą NZ i Powszechną Deklaracją” oraz „promocja i ochrona praw człowieka i ludów zgodnie z Afrykańską Kartą Praw Człowieka i Ludów”⁸³.

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku to okres intensywnej działalności państw afrykańskich w obszarze praw człowieka. Starając się nadgonić stracony czas, państwa afrykańskie podpisywały i ratyfikowały prawie wszystkie konwencje ONZ poświęcone prawom człowieka. Niestety, nie szła za tym ich praktyczna ochrona. Niemniej jednak, prawa człowieka zaczęły istnieć w świadomości wielu osób z kontynentu afrykańskiego, co przełożyło się na bezpośrednie działania państw skupionych w Unii Afrykańskiej w tworzeniu nowych konwencji, deklaracji i procedur ochronnych oraz aktywność organizacji pozarządowych zajmujących się działalnością edukacyjną i pomocą humanitarną dla grup wykluczonych, ofiar wojny i różnych przestępstw oraz jednostek zaangażowanych w walkę na rzecz ochrony praw człowieka (np. przeciwko obrzezaniu kobiet, udziałowi dzieci w działaniach wojennych). Nie zapobiegło to jednak konfliktom lokalnym, wykorzystywaniu środków przeznaczonych przez organizacje międzynarodowe na pomoc humanitarną do budowania własnych fortun i wypaczania idei praw człowieka⁸⁴. Rwanda, Darfur, działalność Kony’ego w Ugandzie – oto przykłady najcięższych naruszeń praw człowieka dokonujących się mimo istnienia dokumentów i instytucji je chroniących. Niezbędna jest zmiana świadomości rządzących i rządzonych. Edukacja społeczeństwa i władzy w zakresie praw człowieka wydaje się więc niezbędnym elementem rozwiązania wszelkich problemów Afryki.

Najaktywniejszą na terenie Afryki instytucją zajmującą się ochroną praw człowieka i edukacją w tym zakresie jest Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka (South African Human Rights Commission, SAHRC). Powołana została do życia w 1995 r. na

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Strategic Framework 2011–2014. Education as the key to a democratic future*, <http://www.iidh.ed.cr/multic/defaultIIDHEN.aspx?Portal=IIDHEN> (data dostępu 10.03.2013).

⁸³ T. Sokołowski, *op. cit.*, s. 85.

⁸⁴ N. Horn, *Human rights education in Africa*, http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/namibia/Human_Rights_in_Africa/3_Horn.pdf.

podstawie Konstytucji Południowej Afryki, zajmuje się wspieraniem demokracji, ochroną, monitorowaniem i promowaniem praw człowieka⁸⁵.

Inną organizacją regionalną jest założone w 1967 r. Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of South East Asian Nations, ASEAN), które w swoich celach zapisało: przyspieszenie wzrostu gospodarczego, postępu społecznego oraz rozwoju kulturalnego w regionie poprzez wspólne wysiłki podejmowane w duchu równości i partnerstwa; promowania pokoju i stabilności w regionie; szacunku dla wymiaru sprawiedliwości i praworządności; aktywnej współpracy i wzajemnej pomocy gospodarczej, społecznej, kulturalnej, technicznej, naukowej i administracyjnej oraz współpracy edukacyjnej⁸⁶. Jednym z kluczowych zagadnień stała się promocja praw człowieka. Realizując założenia ONZ w dziedzinie edukacji praw człowieka podjęte na szczycie wiedeńskim w 1993 r. oraz ogłoszone w ramach dekady praw człowieka, z inicjatywy ASEAN-u przeprowadzono wiele działań edukacyjnych w poszczególnych państwach członkowskich. Tematami były zagadnienia szczególnie trudne dla regionu, związane z działaniami wojennymi, ubóstwem, wykluczeniem społecznym różnych grup (np. ze względu na płeć, narodowość, przynależność społeczną). Ogromną rolę organizacja przywiązuje również do edukacji dzieci i młodzieży. By skutecznie wprowadzać zmiany w mentalności, prawie i praktyce życia codziennego powołano do życia w 2009 r. Międzyrządową Komisję Praw Człowieka (Intergovernmental Commission on Human Rights, AICHR)⁸⁷, a w 2012 r. podpisano Deklarację praw człowieka ASEAN, w której ogromny nacisk położono na wspólną promocję tych praw i edukację obejmującą społeczeństwo, NGOs i funkcjonariuszy publicznych⁸⁸.

Ważnym wydarzeniem o skali międzynarodowej, dotyczącym tematu edukacji w aspekcie praw człowieka, są organizowane corocznie, od 2010 r., Międzynarodowe Konferencje Edukacji o Prawach Człowieka. Mimo że głównym inicjatorem jest jedna z czołowych uczelni wyższych w danym państwie, współorganizatorami są organizacje pozarządowe, instytuty państwowe oraz organizacje międzynarodowe. Do tej pory odbyły się trzy konferencje międzynarodowe. Pierwsza, zorganizowana w Sidney (Australia) w 2010 r., poświęcona edukacji dla praw człowieka, pokojowi i dialogowi międzykulturowemu. Konferencja została zorganizowana w odpowiedzi na program ONZ pt. „Światowa Edukacja Praw Człowieka”, w celu wspierania edukacji w zakresie praw człowieka, zwłaszcza w Australii oraz w regionie Azji i Pacyfiku. Druga konferencja odbyła się w Durbanie (RPA) w 2011 r. i koncentrowała się na dostrzeganiu wartości płynących z różnorodności oraz korzyściach wynikających z osiągnięć sprawiedliwości społecznej. Trzecia konferencja miała miejsce w Krakowie w 2013 r., dyskusje koncentrowały się przede wszystkim na zagadnieniu wpływu zmian dokonujących się w czasie transformacji i kryzysu⁸⁹. W 2013 r., na Uniwersytecie Soochow w Taipei (Tajwan) odbyła się czwarta konferencja poświęcona

⁸⁵ Strona Internetowa SAHR, zob.: <http://www.sahrc.org.za/home> (data dostępu 20.01.2013).

⁸⁶ Strona Internetowa ASEAN, zob.: <http://www.asean.org/> (data dostępu 7.03.2013).

⁸⁷ Strona Internetowa AICHR, zob.: <http://aichr.org/about/> (data dostępu 3.01.2013).

⁸⁸ ASEAN Human Rights Declaration, zob.: <http://www.asean.org/news/asean-statement-communicues/item/asean-human-rights-declaration> (data dostępu 15.03.2013).

⁸⁹ Strona Internetowa University of Western Sydney, http://www.uws.edu.au/equity_diversity/equity_and_diversity/tools_and_resources/international_human_rights_education_conference (data dostępu 11.02.2013).

---

globalnej zbieżności kulturowej i lokalnej praktyce oraz zrewidowaniu zakresu i siły edukacji w aspekcie praw człowieka⁹⁰.

Podsumowanie

Analiza dotychczasowych rozważań prowadzi do wniosku, że organizacje o charakterze rządowym w swej praktycznej działalności poświęcają sporo uwagi edukacji w aspekcie praw człowieka. Należy jednak podkreślić, że realizacja funkcji edukacyjnej w dużej mierze spoczywa na państwach członkowskich, organizacje natomiast mogą tworzyć jedynie ramy i wytyczne dla działalności państw. W ostatnich dwóch dekadach zauważamy widoczny wzrost aktywności organizacji rządowych w dziedzinie edukacji na rzecz praw człowieka. Wydaje się, że coraz powszechniej przez organizacje rządowe lansowany jest pogląd, że powszechna edukacja doprowadzi nie tylko do wzrostu świadomości obywateli w zakresie posiadanych praw i wolności oraz mechanizmów dochodzenia roszczeń, ale przyczyni się też do budowy stabilnego świata, opartego na wartościach demokracji, praworządności i przestrzegania praw człowieka. Takie podejście od dawna preferują organizacje pozarządowe, dla których funkcja edukacyjna pozostaje jedną z najistotniejszych w dziedzinie praw człowieka.

Literatura uzupełniająca

Delors J. (red.), *Edukacja: jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw edukacji dla XXI wieku*, przeł. W. Rabczuk, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Warszawa 1998.

Human Rights Educations In the School System of Europe, Central Asia i North America: A Compendium of Good Practice (Council of Europe, OSCE/ODIHR, UNESCO, OHCHR), OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Warsaw 2009.

Institutional needs assessment for Human Rights Education. Report by the Change Institute, European Union Agency for Fundamental Rights, Wiedeń 2010.

UNESCO and Human Rights Education, Section for Peace and Human Rights Education. Division for the Promotion of Quality Education, UNESCO, Paris 2003.

---

⁹⁰ Strona internetowa Uniwersytetu Soochow informująca o 4. Międzynarodowej Konferencji Edukacji o Prawach Człowieka, <http://www.hre2013.org.tw> (data dostępu 11.03.2013).

